

Jasztrab Jácint Szilárd orvos százados:

A KATONAORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS ÉS PÁLYAELHAGYÁS MOTIVÁCIÓI

ÖSSZEFOGLALÓ: A civil egészségügyi dolgozók, orvosok, szakápolók külföldi munkavállalását több kutatás is vizsgálta a közelmúltban. A katonaeorvosi leszerelés és pályaelhagyás kérdéskörében viszont nagyon kevés a vizsgálódás és a problémabemutató. A szerző – saját kutatásaira támaszkodva – tanulmányában e kérdéskör elemzésére vállalkozott.

KULCSSZAVAK: katonai pályaválasztás, katonaeorvosi pályaválasztás, motiváció, leszerelés, honvédelem, katonaeorvos, hadtudomány

BEVEZETÉS

A magyarországi média, köztük a Magyar Orvosi Kamara (MOK) hivatalos lapja is folyamatosan azt a képet sugallja, hogy súlyos orvoshiány van Magyarországon, ami mára kritikus szintet ért el. Az egészségügyi ellátás problémáját mindenki megtapasztalhatja a kiégett orvosok, a hosszú várólisták és folyamatosan romló infrastruktúra láttán. Ezzel szemben az 1000 lakosra jutó orvosok létszáma megközelítőleg megegyezik az OECD-országok átlagával. Sőt a doktorok létszámának alakulásában emelkedés volt megfigyelhető 2004-ig (38 877 fő). Ez azzal magyarázható, hogy az orvosképzés létszáma folyamatosan emelkedett, azonban ezt a folyamatot ellensúlyozza az aktívan praktizáló doktorok számának fokozatos csökkenése (2015-ben csupán 30 486 orvos dolgozott Magyarországon), tehát az aktív orvosok száma az elmúlt 10 évben 20%-kal csökkent. A fő problémát a *relatív munkaerőhiány* (nővéri, adminisztratív munkák végzése, szakszemélyzet hiánya), az ágazat *alulfinanszírozása*, az *orvosok túlhajszoltsága* (70 órás munkahét, ami a 40 órás munkahéthez képest 175%-os konstans terhelést jelent), a *betegutak nem megfelelő szervezése* (például egynapos sebészet helyett többnapos bennfekvés), valamint a hierarchikus és a megmaradt *hálapénzrendszer* jelenti.¹

Az orvosi pályaelhagyást 2003 és 2011 között vizsgálva: az orvosok 12%-a külföldre ment, 16%-uk itthon helyezkedett el más, nem egészségügyi területen, és 14%-uk inaktív státusba került, például nyugdíjba ment. Az elhalálozás nagyságrendjét a kutatás nem vizsgálta, mivel ez a teljes mintára vetítve kis valószínűséggel fordult elő.²

¹ OECD (2017): Health Workforce Migration. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI (Letöltés időpontja: 2017. 07. 20.); Lantos Gabriella: Az orvosbárókra megy el a pénz. Mi a baj a magyar egészségüggyel? 1. rész (2016. 04. 18.). http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2016/04/18/korhaz_orvos_egeszsegugy_betegseg_lantos_gabriella_elso_resz/?token=34dc327ee393a579ead5945772ceed93 (Letöltés időpontja: 2016. 09. 27.); A tünetek: hosszú várólista, szakember- és felszerelési hiány. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/tunetek-hosszu-varolista-szakember-es-felszereleshiany> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 31.)

² Varga Julianna: Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon 2003–2011. Budapesti Gazdasági Füzetek. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 2015/6.

A kivándorlás mértéke szintén alacsonyabb a médiában hangoztatottnál, mivel erről pontos nyilvántartás nem készül. A statisztikai adatok alapjául szolgáló hatósági bizonyítványok igénylése önmagában még nem jelenti azt, hogy az egészségügyi dolgozó valóban külföldre fog költözni. A statisztikát torzítják a Magyarországon végzett külföldi hallgatók, akik a képzés után hazájukba visszatérnek, továbbá azok az egészségügyi munkavállalók, akik többször kérik ki a bizonyítványt, de mégsem mennek külföldre, továbbá a külföldön munkát vállalók, akik újból kérik a bizonyítványt, például azért, mert másik külföldi államba szeretnének továbbköltözni, valamint azok az orvosok is, akik a hazai munkájukat megtartva külföldön is dolgoznak. A fenti torzításoktól mentes adat 2014-re vonatkoztatva például 948 helyett *csupán a fele*, 491.³

Mind a MOK által végzett kutatás, mind a saját kutatásom alapján a még rendszerben lévő orvosok 17–22%-a tervezi a kivándorlást. Az általam megkérdezett, már leszerelt kollégáknál ez az arány jóval magasabb (40%).⁴

1. táblázat *EEKH hatósági bizonyítványok kiállításának száma orvosoknál, 2011 és 2014 között*

Hatósági bizonyítványok kiállításának száma	2011	2012	2013	2014
EEKH által kiállított hatósági bizonyítványok száma orvosok esetében	1200	1108	955	948
A külföldi állampolgárokra, illetve a szakképesítésüket a megelőző év június 1. után megszerzett külföldi állampolgárokra vonatkozó adatok nélküli korrigált szám	711	694	498	491

Forrás: ENKK5 *humán erőforrás-monitoringrendszer*

A hazai orvosi pályaelhagyásban elszívó erőt jelentenek a tőkeerős gyógyszeripari cégek, az oktatás, és meglepő módon harmadikként az ingatlanos szakma, illetve ezután következnek az orvoslással nem kapcsolatos területek (üzletvezetési, vezetői tanácsadás, egyéb feldolgozóipari tevékenység, információtechnológiai szolgáltatás, építészmérnöki tevékenység, adminisztratív, kiegészítő egyéb üzleti tevékenység, víztermelés, -kezelés, -ellátás, kiadói tevékenység, gépjármű-, motorkerékpár-kereskedelem stb.).⁶

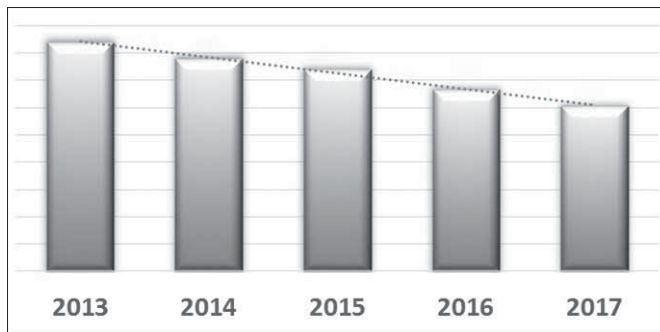
A katonaoorvosok száma szintén folyamatos, lineáris csökkenést mutat (lásd az 1. ábrát). Az MH Honvédkórházában az elmúlt 5 évben az orvosok 28%-a szerelt le, néhány éven belül a katonaoorvos-hiány eléri azt a szintet, amikor a honvédség már nem lesz képes a missziós és a hazai feladatok biztosításához elégséges orvost kiállítani, és ezzel párhuzamosan egyre nagyobb teher hárul a még rendszerben lévőkre.

³ ENKK: Beszámoló az egységes ágazati humán erőforrás-monitoringrendszer 2014. évi helyzetéről. 87–101. www.enkk.hu/hmr/documents/beszamolok/HR_beszamolo_2014.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁴ Magyar Orvosi Kamara Online: Orvosi látélet 2013 – eredmények. https://www.doki.net/tarsasag/mok/dokumentumok.aspx?web_id=&archiv=1 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁵ Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal.

⁶ Hova lettek az orvosok? 2015. december 22., 18–22. http://www.medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/hova-lettek-az-orvosok?utm_source=newsletter&utm_medium=medicalonline_orvosi_hirlevel&utm_campaign=15590 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

1. ábra A katonáorvosok számának alakulása az MH Egészségügyi Központban

Forrás: Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság

A KÉRDŐÍVES KUTATÁS ÉS MINTAVÉTEL MÓDSZEREI

2016-ban végzett kérdőíves kutatásomban az utóbbi 5 évben leszerelt katonáorvosokat kerestem meg. A témában végzett többi kutatással ellentétben a nóvumot az jelentette, hogy a kizárólag a már leszerelt és rendszerből valóban távozott orvosoktól kapott válaszok pontosabban tükrözik a pályaválasztás és leszerelés motivációit.⁷

A kérdőívet 52 főnek küldtem meg, közülük 16-an küldték vissza azt. Ez 30,7%-os arányt jelent, ami magasabb, körülbelül a duplája, mint a Magyar Orvosi Kamara és a Magyar Rezidens Szövetség hasonló orvoselvánderlást vizsgáló felmérése esetében a visszaküldés aránya. Két fő jelezte, hogy nem kíván részt venni a kutatásban, mivel rossz szájízzel távoztak a rendszerből (az egyik kollégát kettős állampolgársága miatt szerelték le, a másik kollégára nem tartottak igényt a szerződés lejártá után). Három kérdőívet a posta küldött vissza rossz cím miatt.

Kutatásom alapját a 2010–2011-es kiválás-kutatás továbbfejlesztése és a katonáorvosokra való adaptálása jelentette, ami lehetőséget biztosított a két vizsgálat eredményeinek összevetésére is. A kiválás-kutatást a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség támogatta, az Európai Gazdasági Térségen és a Norvég Finanszírozási Mechanizmuson keresztül. A nagyjából félmilliárd forintos képzés célja az volt, hogy a már működő és kipróbált norvég mintát alkalmazva, az aktív, illetve a már leszerelt katonáknak munkába helyezéshez szükséges képzéseket, szakképzéseket, személyiségfejlesztő tréningeket nyújtson. A kérdőívet a programban regisztrált összes katonának és közalkalmazottnak kiküldték, a visszaérkezett és feldolgozott kérdőívek aránya mindössze 6% volt. Az akkori kutatás célja az volt, hogy a projektbe jelentkező és részt vevő aktív, a hadseregből már leszerelt egykori katonák, köz-tisztviselők, közalkalmazottak munkahelymegtartó és reintegráció-elősegítő programjának eredményeit felmérje, és a program beválására utókövetést végezzen. A mintát tekintve: a résztvevők tiszték, tiszthelyettesek, közalkalmazottak, az állomány aktív tagjai, illetve nyugdíjasok voltak.⁸

A fenti kutatáshoz használt kérdőívet egészítettem ki az évente kiértékelt „Dolgozói elégedettség kérdőíves vizsgálat” másodelemzésével. 2011 és 2014 között vizsgáltam a

⁷ Dr. Jasztrab Jácint Szilárd: Katonáorvosi pályaelhagyás. 2017. 07. 31., 128–212. http://hkk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_jasztrab-jacint-szilard-a-katonáorvosi-palyaelhagyas.original.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁸ Dr. habil Kiss Zoltán László – Prof. Dr. Malomsoki József – Dr. habil Krizsbai János – Dr. Kanyó Mária: Kiválás, 2010–2011 („Katonák Munkaerő-piaci Reintegrációjának Képzési Programja” elnevezésű projekt keretében.) Empirikus katonaszociológiai kutatás. ZMNE Egyetemi Kiadó, Budapest, 2011.

kapott eredményeket. A mintavétel létszáma évente 412 és 801 között volt, ami 11,5 és 22,5%-os részvételi aránynak felel meg. A nagyobb mintavételi létszám pontosabb képet adva kiegészíti a kutatásomat.

A (CIVIL) ORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

A középfokú közoktatási-köznevelési intézmények színterén a 2000-es évek elejére már mérhetővé váltak azok a beiskolázási tendenciákban beállt változások, melyek a szintér (és a felsőoktatás világának) 1990-es években végrehajtott átalakításainak nyomán jelentkeztek. A végbement vertikális átalakításnak köszönhetően megnőtt a gimnáziumokba, illetve a szakközépiskolába jelentkezők aránya, melyhez hozzátartozik, hogy az iskolatípusok közötti választás szoros összefüggésben áll a szülők végzettségével és családi háttérével. Más kutatások összefüggést mutattak ki az egyes iskolatípusok tanulószámának alakulása és az individuális érvényesülés mint pályaválasztási motivációs faktor között. Már az általános iskolások körében elvégzett preferenciavizsgálatok a kommunikáció, üzleti élet, értelmiségi, illetve humán területek irányába történt elmozdulást igazolják. Az ugyanebben a körben lezajlott friss pályaorientációs kutatás is a családi háttér, az elérni kívánt végzettségi szint és a szülők iskolai végzettsége, valamint az egyéni képességek, egyéni érvényesülést elősegítő preferenciák és önértékelési mutatók közötti összefüggéseket hangsúlyozták. A 14–18 éves kor közötti szakaszban (a pályaválasztás „második” jelentős periódusában) a személyiség fejlődésével egyidejűleg jelentkező identitásváltozások jelentkezésére, a formálódás állandósulására és a (nem kizárólag családtagokra korlátozódó) mintakövető magatartás további erősödésére hívják fel a figyelmet a kutatások. A legutóbbi vizsgálatok pedig arra mutatnak rá, hogy a pályaválasztás mellett Magyarországon a tanulásban nyújtott teljesítménnyel is szoros összefüggést mutat a családi háttér, sőt, „a továbbtanulás különböző irányai és a szülők iskolai végzettsége közt szorosabb az összefüggés, mint ez utóbbi és a továbbtanulás vagy a munkába állás szándéka között”.⁹

Ebből a szerteágazó összefüggésrendszerből a – magyarországi – orvosi pályaválasztás motivációit emelem ki. Az 1980-as évek átfogó kutatásait követően a 2000-es években születtek újabb vizsgálatok a kérdéskör átfogó vizsgálatára. Mind a korábbi, mind a kortárs elemzések az orvosi hivatástudatra és az altruista (önzetlen, jótékony, emberszerető) motivációra helyezik a hangsúlyt mint domináns faktorokra. A (részben kulturális tartalmakkal, filmekkel stb. erősített) köztudatban élő kép arról, hogy az orvosi hivatás választása csa-

⁹ Bukodi Erzsébet – Vukovich György – Harcsai István: A magyar társadalom a jelzőszámok tükrében. Társadalmi riport. Budapest, Tárki, 2000, 20–21. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a789.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 26.); Gebauer Ferenc: Három évtized, érdeklődési tesztek tükrében. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. http://www.mfpi.hu/data/cms53989/Harom_evtized_palyavallasztasi_tesztek_tukreben.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 25.); Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna: Általános iskolások pályaválasztása 2014. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest, 2014. http://gvi.hu/files/researches/127/palyaorientacio_2014_tanulmany_140724.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 28.); Lukács Fruzsina: A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán II. rész. Életpálya-tanácsadás. 1 (2), 2013, 48–49., 46–51.; Gebauer Ferenc: Pályaválasztás a középiskolában. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. 2009. http://www.mfpi.hu/data/cms54104/Palyavallasztas_a_kozepiskolaban.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 01.); Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit: Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. 2014. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b327.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 25.); Lannert Judit: Pályaválasztási aspirációk. PhD-értekezés, BKG-Szociológia, 2004, 87. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/86/1/lannert_judit.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 28.)

ládon belül gyakran egyfajta öröklődést képvisel, szintén megerősítést kapott, ahogy a szakmához kapcsolt presztízstudat, a (feltételezett) anyagi stabilitás vonatkozása is. Egy nyugat-magyarországi középiskolákban elvégzett kutatás szerint a pályaválasztók körében a motivációk terén, első helyen az egzisztenciális motívum állt, melyet a presztíz és érdeklődés motívuma követett, miközben az orvost a második helyen jelölték meg továbbtanulási célszakmaként. (Megjegyzendő, hogy az egzisztenciális vonatkozásnál a leendő magánpraxist és a hálapénzjelenséget mint társításokat biztosan figyelembe kell vennünk.) Ugyanakkor „a magyarországi egészségügy helyzetében mindenképpen fontos felhívni a figyelmet arra a két amerikai kutatásra, amelyekben az orvosi pályát elutasító döntést vizsgálták azon fiatalok körében, akik tanulmányi eredményeik és érdeklődésük alapján alkalmasak lettek volna az orvosi pályára. Olyan tényezőket találtak, amelyek a jelenlegi magyar feltételek között szintén megfigyelhetők: alacsony várható fizetés, az orvosi pálya hosszú képzési ideje, a nem független munkavégzés és a magas szintű felelősségvállalás”.¹⁰

Az orvosok pályaválasztásának motivációjában kiemelkedő szerep jut annak, hogy erre irányuló döntésüket a vizsgálatok szerint 50% fölötti arányban viszonylag korán (igen gyakran már az alapiskolai tanulmányok végéhez közeledve, 13-14 évesen) meghozzák és formálódó identitásukba illesztik, hogy aztán medikusként a szakmai identitásuk és a tanulmányaik megkezdése előtti énjük között kontinuitást teremtsenek. A nyugat-magyarországi régió középiskoláiban végzett kutatás értékelése ugyanakkor – ahogy az orvostanhallgatók körében végzett vizsgálatok eredményei is – rámutat, hogy az orvos szereppel való korai azonosulás, az orvosi hivatás gyermekkori idealizálása után, az egyetemen a rendkívül magas követelményszinttel való találkozás, a hivatáshoz kapcsolt értékpreferenciák kényszerű felülvizsgálata, a sikeres felvételt követő presztízscsökkenés hamar felerősítik az orvosi pálya konfliktusos jellegét. A következmény összefüggésben áll a pályaelhagyással vagy a hivatástervek módosításával. Az orvos identitás – a pályán maradás tényezőjeként – ugyanakkor erősebb volt azoknál, akik ez irányú döntésüket korábban, célirányosabban meghozták. A magyarországi orvosképző egyetemeken folytatott vizsgálat eredménye szerint „megállapíthatjuk, a pályán maradni szándékozó, illetve a pályaelhagyásra készülő hallgatók között nem volt különbség a származási, családi háttérük, pályaválasztási körülményeik tekintetében, elhelyezkedésük szempontjaiban, anyagi helyzetüket illetően. Különbségek mutatkoztak azonban pályaszocializációjuk kezdetén, a motivációk egy részében: a pályán maradók az orvosi pálya iránt már eleve nagyobb elhivatottságot éreztek [...] Fontosabb volt számukra, hogy alkalmasnak érezték magukat erre a pályára, és jobban motiválta őket, hogy az orvoslás olyan pálya, ahol emberekkel foglalkozhatnak.”¹¹

¹⁰ Kispálné Horváth Mária – Vincze Szilvia: Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők. Új Pedagógiai Szemle, 2009/12., 57–73.; Girasek Edmond: Rezidens orvosok szakterület-választási és vidéki munkavállalási motivációi. Semmelweis Egyetem – Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2012, 26. http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/girasekedmond.d.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 03.)

¹¹ Molnár Regina – Nyári Tibor – Molnár Péter: Az orvostanhallgatók pályán maradásra, pályaelhagyásra vonatkozó elképzelései. Orvosi Hetilap, 2008/149 (18), 845., 846.; Molnár Péter – Csabai Márta – Csörsz Ilona: Orvosi professzionalizáció és magatartástudomány. Magyar Tudomány, 2003/173 (11), 1391.; Molnár Regina – Molnár Péter: Az orvosi pályaszocializáció. Lege Artis Medicinae, 2002/12 (4), 250–254.

A KATONAI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

A katonai pálya választásával kapcsolatban a köztudat – hasonlóan az orvosi pályaszocializációhoz – szintén életben tart néhány általános vélekedést, hiedelmet. Ezek közé tartozik, hogy a katonai pályára lépőkre gyakran gondolunk úgy, mint azokra, akiket a hazaszeretet, a tenni akarás motivál, és akiknek a családjában vélhetően van tradíciója (apai oldalról) e pálya választásának. Az empirikus kutatások eredményei ezeket a vélekedéseket részben megerősítik.

Gimnáziumokban végzett, nem reprezentatív felmérés alapján kirajzolódni látszik egy döntő tényező, amely arra ad részbeni magyarázatot, hogy a pályaválasztás előtt (illetve alatt) álló fiatalok körében miért *nem* merül fel népszerű választási lehetőségként a katonai szolgálat (honvédség) mint életpálya-választás. Eszerint a magyar katonaság megítélésében részben a katonai szolgálattal összefüggő romantikus jellegű képzetek (ezek elősegítik a motivációt), részben viszont (a szülői/nagyszülői generációtól származtatott) negatív képzetek, sztereotip berögződések játszanak szerepet. A honvédségről kialakult társadalmi kép az elutasítók szemében „bemerevedett”, nem követte azokat a változásokat, melyek a rendszerváltást követő években lezajlottak a szervezetben. A sorkatonaság szüneteltetésével és a hivatás professzionalizálódásával nem járt együtt a honvédségről és a katonai életformáról kialakított kép széles körű átértékelődése. Ugyanakkor azok között, akik katonai szolgálatot vállaltak volna, nagyobb arányban fordultak elő azok a fiatalok, akiknek szüleit liberális beállítottság jellemzi, és közvetlen környezetükben nem volt katonai szolgálatot teljesítő személy – míg azok a fiatalok, akiknek környezetében volt ilyen, elutasítóak voltak a szolgálatvállalást illetően.¹²

Ha a honvédségről élő, az időbeni múltra reflektáló kép elutasítást vált ki a katonai pálya iránt, melyek azok a motívumok, melyek *ebbe az irányba* terelik az e hivatást választókat? „Valószínűleg többféle válasz is adható, például a haza védelmének ideája; a magas szintű szakmatanulás lehetősége; új kihívások, karrier vagy éppen a más lehetőség hiánya [...] a társadalmi közvélekedésben ma a honvédelem emocionális töltete háttérbe szorul a társadalmi jelleget felváltó foglalkozási szerep professzionalizmusa mellett.” Ezek szerint tehát azoknál, akik pályaválasztásuk során a katonai szolgálat mellett döntenek, a jellemző motívumok (család, hazaszeretet, közösségi munkavégzésre vágyás) mellett a szakmaiság vonatkozása erősödik meg, a hivatásjelleg helyett a foglalkozásjelleg válik dominánssá a katonaságról való gondolkodásban. S természetesen sem az orvosi, sem a katonai pályaválasztás során nem feledkezhetünk meg a pszichológiai és szociokulturális vonatkozásokról, az értékek, normák elfogadásáról, az azokkal való identifikációról. A katonai pálya választásának motivációja (tekintettel az empirikus vizsgálatokban feltárt motívumokra) a pályaorientáció folyamatára irányítja a figyelmet, melynek során az egyén személyes kompetenciáit és készségeit hozza összhangba a pályáról kialakított képével.¹³

¹² Bakos Csaba Attila: A magyar honvédség megítélése pályaválasztás előtt álló fiatalok körében. *Hadtudományi Szemle*, 2013/6. 1–5. http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_1/2013_1_hm_bakos_csaba.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 10.)

¹³ Lengyel Zsuzsanna: A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról. *Hadtudományi Szemle*, 2008/1., 71. http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_1/2008_1_tt_lengyel_zsuzsanna_69_74.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 12.); Dr. Bolgár Judit – Szekeres György: A pályaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályakialakítással. *Hadtudományi Szemle*, 2015/8., 284. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_bolgar_szekeres.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 08.)

Adekvát, differenciált kutatás eredményeként összevethető a katonai pálya iránti (korábbi) motivációspektrum és a honvédelmi tanulmányaikat megkezdők viszonyulása a katonai pályához. A katonai szerephez kapcsolt, nem konkrét tapasztalatokból, hanem vélekedésekből és medializált tartalmakból (filmek, könyvek, számítógépes játékok) kialakított – romantikus jellegű – attitűdök megléte és a család (a családi háttér stabilitása) kiemelkedően fontos tényező. A tanulmányaikat megkezdett fiatal felnőttek esetében a *pályán maradás* tényezői között a karrierlehetőség, a férfias viselkedéshez kapcsolt kihívásoknak megfelelés, a közösségben végzett tevékenység, a rend és fegyelem személyiségfejlesztő megélése, a jártasság megszerzése egyes műszaki-harcászati kérdésekben, a várt külföldi kapcsolatok/kiküldetések jelentkeztek motívumként. A nyitott kérdésre adott válaszok feltárják a hallgatók belső motivációit. A leginkább szembetűnő, mindkét vizsgálati szegmensben megjelenő tényező ugyanakkor az anyagi biztonság, a „biztos állás” volt.¹⁴

Ez az idealizált pályaképpel szemben az egyéni motiváció racionális oldalát emeli ki: az, hogy a pályaválasztás során és a tanulmányokat folytatók esetében is ez állt az első helyen, arra enged következtetni, hogy a katonai pálya iránti pozitív attitűdök érvényesülését elősegítheti a hivatás vállalásával összefüggésbe hozott egzisztenciális biztonság vétele, de e nélkül a pozitív attitűdök nem, vagy csak kisebb arányban dinamizálnák a szolgálatot választókat pályaválasztásuk során. Friss vizsgálati eredmények megerősítik e kutatási következtetéseket: a katonai pályaválasztás egyéni, pszichológiai vetületében a fent említett motívumok vannak jelen, míg társadalmi kontextusban a családi-szülői háttérrel való összefüggés a meghatározó. A biztos megélhetés szempontja szintén kiemelkedően fontos motivációs tényező mind a pályaválasztáskor, mind az életpályára tekintve, a pályán maradás kérdését mérlegelve. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a „biztos állás” mint motiváció sokszor nem belső indíttatásból, hanem az egyén életkörülményeiből fakad, tehát nem feltétlen esik egybe a pályához kapcsolt magas értékítélettel vagy pozitív attitűddel. „A fegyveres szervezetek és szakmák presztízse az elmúlt időkben fokozatosan csökkent, amelyet alátámasztanak a honvédség foglalkozáspolitikájának kialakítása érdekében végzett munkaerő-piaci elemzések. Ugyanakkor nemzetközi tendencia, hogy elsősorban a legénységi állomány a társadalom szegényebb rétegeiből, elsősorban a fizikai munkát végző családokból kerülnek ki, valamilyen kényszer hatására.” A katonai feladatok ellátásához ugyanúgy minőségi, fejlesztését tekintve tudatosan irányított személyi állományra van szükség, különösen a tiszti beosztásban tevékenykedők esetében. Kíváncsi vagyok, hogy „váljon tudatossá, hogy a katonatiszt szakértelmiségi, ugyanolyan fontos értéket képvisel, szakterületét tekintve olyan speciális, mint egy orvos, ügyvéd, közgazdász”.¹⁵

A KATONAORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

Az orvosi és a katonai irányú pályaválasztás esetén megállapítható, hogy mindkét hivatás esetén mind a pályaeorientációban, majd azt követő pályaválasztásban létezik több azonos

¹⁴ Papula Lászlóné: A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata. PhD-értekezés, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013, 74–77. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/papula_laszlone.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 14.)

¹⁵ Német Tamás: A pályaválasztás és pályaeorientáció vizsgálata egy empirikus kutatás során. Hadtudományi Szemle, 2015/8 (1), 339. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_nemett.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 09.); Nagy-Vargáné Juhász Ágnes: A motiváció szerepe a magyar honvédségben. Bolyai Szemle, 2010/12 (2), 12.; Papula: i. m. 51.

motivum. Közös keresztmetszetnek tekinthető mindkettő esetében a család, a szülői minták szerepe, a másokon való segítő szándék és a hazaszeretet (mint az altruizmus megjelenési formái), a közösség érdekében megvalósított munka, a biztos megélhetést jelentő hivatás választása, valamint a viszonylag korai elhatározásra jutás.¹⁶

Katonaorvosi pályára terelésben nagy szerepe volt a Magyar Honvédség kínálta ösztöndíjas rendszernek. A 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet és a Hjt. 2012. évi CCV. törvény alapján a (ahogyan a jogászok, lelkészek, meterológusok is) katonai képzésben nem megszerezhető, speciális végzettséget igénylő beosztások betöltése érdekében a Magyar Honvédség pályázaton elnyerhető ösztöndíjjal támogatja az egyetemi hallgatókat, amiért cserébe a képzéssel megegyező idejű szolgálatot ír elő a hallgatóknak, vagy a teljes ösztöndíjat vissza kell fizetni.

Mivel az alkalmassági követelmények azonosak a katonai alkalmassággal, ezért ezek komoly szűrőt jelentenek, és sokan nem tudnak megfelelni a magas fizikai és erőnléti alkalmassági követelményeknek, és emiatt esnek ki a rendszerből. Korábban szintén sokan maradtak a honvédségnél a diploma megszerzését követő sorkatonai szolgálatuk után, azonban ez a lehetőség a hivatásos haderőre történő áttéréssel megszűnt.¹⁷

A Magyar Honvédségnél 120 fő bevonásával Pákozdi Márta és dr. Fejes Zsolt által elvégzett 2015-ös kutatás szerint a katona-egészségügyi pályaválasztás *motivációi* fiatalabb és idősebb korban különböznek egymástól. Fiatalkorban a képzési és oktatási, valamint a későbbi stabil kereseti lehetőségek biztosítása, a katonai karrier tekintélye és a katonai előmenetel lehetősége voltak a legfontosabb tényezők, míg felnőttkorban ezeket felváltja a megélhetés biztosításának és a korábban megszerzett szakmai képességeknek megfelelő munka folytatásának lehetősége, valamint a „szeretek katonáskodni” érzés és a missziós kiküldetés lehetőségének a biztosítása.¹⁸

Kutatásomban a válaszadók felénél a katonaorvosi pálya jelentette kihívások és változatosság, új lehetőségek és a pálya érdekessége, a tisztii rendfokozat voltak a fő motivációs tényezők. A második helyre a közalkalmazotti bérekhez képest magasabb katonai fizetés került. A válaszadók nagyjából negyede a missziós és harcéri szakmai tapasztalatok megszerzését, az anyagilag is kiemelt módon honorált külföldi szolgálatot jelölte meg.

Egy-egy fő említette meg a (jelenleg már nem biztosított) szolgálati lakás és kerkedvezményes nyugdíj lehetőségét. Egy másik válaszadónál a sorkatonai szolgálat alatt szerzett pozitív tapasztalatok játszottak szerepet a beöltözésben. Mivel a sorozásokat 2004-től szüneteltetik, ezért egyre kevesebb orvos kerül kapcsolatba a sereggel. Megemlítették a honvédségi ösztöndíj jelentette anyagi többletet is. Ezt a régen jól működő intézményt azóta egyszer leépítették, majd meg is szüntették, de néhány éve újra elindították. A gátat a medikusokkal szemben támasztott magas katonai követelményrendszer jelenti, ami azt eredményezi, hogy hiába jelentkeznek többen, a 80–90%-uk itt kihullik. A válaszadók szintén megemlítették a katonai és harcéri feladatok ellátásához szükséges fizikai képességek fejlesztését és az egészségmegőrzés fontosságát mint motivációs tényezőt. Volt, aki biztos állásként tekintett a katonaságra, más az újonnan épült, modern Honvédkórházban végzendő munka lehetőségét találta vonzóknak. A kutatás során a biztos jövőt, a speciális műszaki ismeretek megszerzését és a hazaszeretetet a témában folytatott kutatásaim során nálam konkrétan nem említették meg a válaszadók.

¹⁶ Német: i. m. 339.

¹⁷ Nagyné Bereczki Szilvia: Speciális katonai beosztások orvosi és pszichológiai alkalmasságvizsgálatának története Magyarországon. Bolyai Szemle, 2007/ 9 (1), 21–23.

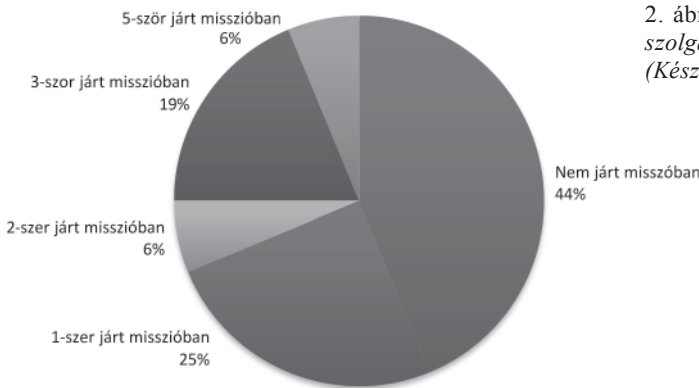
¹⁸ Pákozdi Márta – Fejes Zsolt: A katona-egészségügyi pályaelhagyás motivumainak feltárása. 2015. http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/e5konf/nap11/2_Fejes_Pakozdi.pptx (Letöltés időpontja: 2016. 09. 25.)

Vizsgálatomban rákérdeztem a katonai pálya során teljesült és nem teljesült elvárásokra, és azokra a tényezőkre, amelyek teljesülése esetén nem szereltek volna le.

2. táblázat *Teljesült és nem teljesült elvárások összevetése (Összeállította a szerző)*

Teljesült elvárások	Nem teljesült elvárások
relatíve magasabb fizetés	magasabb fizetés iránti igény
missziós elvárások és külföldi tapasztalatszerzés	orvos-szakmai fejlődés lehetőségének és a szakmai kihívásoknak a hiánya
biztos munkahely	a ranglétrán való továbbjutás és az előléptetés akadályozása
egy-egy kolléga említette: jó szakképzés és a rendszeres továbbképzések szolgálati lakás korkedvezményes nyugdíj a tiszti ranggal és a katonasággal járó kihívások és a változatosság a nyelvtanulás támogatása „kaland, izgalom, életérzés, lövészetek, gyakorlatok, barátok, misszió, kórházi gyakorlat, pontos kifizetés, szabadidő”	az anyagi, szakmai, erkölcsi megbecsülés hiánya
	rugalmatlanság és lehetőségek hiánya
	perspektívák hiánya
	kiszámíthatatlan életpálya
	egy-egy válaszadó említette: hogy ugyanazt az orvosi munkát végezte, mint beöltözés előtt „megbecsülés, rendfokozat miatt betölthetetlen beosztások, fizetés nem emelkedett/értéke csökkent, cafeteria elvétele, katonai kitelepülés alkalmával elfogyasztott élelmiszer levonása a járandóságból, felesleges adminisztrációs terhek, szervezetlenség-fejletlenség, szerény jogkör miatti tehetetlenség”

2. ábra *Katonaorvosok missziós szolgálatainak száma és aránya (Készítette a szerző)*

A válaszadók a legfontosabb pályán tartó tényezőként jelölték meg a versenyképes, magasabb fizetést. Ezt rögtön a szakmaiság, a szakmai fejlődés, az előmenetel, a megfelelő felszerelés és munkakörnyezet biztosítása követte. Szintén sokan írták a jó, megbízható főnököt és vezetést. Egy kollégát azért vesztett el a sereg, mert irodai beosztásba vezényelték, miközben a betegellátás volt az élete. Ha nem helyezték volna át, akkor maradt volna az amúgy is emberhiánnyal küzdő csapategészségügyben. Idetartozik az is, hogy relatíve sok kolléga a „missziókba való kényszerítés eltörlését” nevezte meg fontos pályán tartó tényezőnek. Egyikük konkrétan ezért is szerelt le, mert nem akart külszolgálatot vállalni. Többen maradtak

volna, ha a lakhely közelében lett volna a szolgálati helyük, illetve kedvezőbbek lettek volna a lakáskörülmények. Megemlítették még a megfelelő perspektívát, a biztos életpályamodell kérdését, a korkedvezményes nyugdíj lehetőségét és a hálapénzrendszer eltörlését.

A KATONAORVOSI PÁLYAELHAGYÁS OKAI

Kutatásomban két helyen kérdeztem rá a leszerelés okára. A döntő tényező a szakmai előmeneteli lehetőségek hiánya, illetve az anyagi megbecsülés elmaradása lett. Az orvosi pálya sajátossága, hogy a szakmai fejlődéshez megfelelő gyakorlati tudás megszerzése szükséges, aminek biztosítása alapvetően fontos lenne. Ezt követte a missziós szolgálatra való „kényszerítés”, illetve ennek a lehetősége. A nemzetközi szerepvállalás a katonai állományhoz képest jobban érinti a katonaeorvosi állományt, mivel gyakrabban kényszerülnek misszió vállalására. Ezt követte a nem megfelelő vezetés és irányítás, a szervezetlenség, illetve az eljáróval való konfliktus. További tényezők voltak: a lakhelyváltás, valamint a munkahely és otthon közötti nagy távolság, az előmenetel hiánya, a szakértelem kihasználatlansága, az értelmetlen munkafeladatok végzése, illetve áthelyezés után nem az adott személy szaktudásának megfelelő feladatok ellátása. Megjelölték még leszerelési okként a korrupciót és a hálapénz rendszerét, valamint a rossz munkakörülményeket is. Az egyik leszerelt és külföldre távozott kolléga véleménye szerint a kivándorló orvosokat nyugatabbra jobb anyagi megbecsülés, megfelelő munkaeszköz (eszköz, gyógyszer) és stresszmentes munkakörnyezet várja. A témában végzett további kutatás során – főleg a megkérdezett nők – a katonai fizikai követelményeknek való megfelelést, a korkedvezményes nyugdíj eltörlését, a túlterheltséget, az egészségügyi okokat, a civil munka előnyeit említették meg.

Kutatásomban a stressz szerepét is vizsgáltam a pályaelhagyásban. A leszerelt orvosok nem tartották különösen stresszesnek a katonai pályát. Kritikus pontként a megfelelő irányítás hiányát, a szakaszos munkavégzést, az értelmetlen munkát, a szakértelem kihasználatlanságát, a rossz kommunikációt, a problémamegoldás és személyes fejlődés támogatásának alacsony szintjét, illetve a szervezeti célkitűzések meghatározásának hiányát jelölték meg problematikusnak.

Külön ki szeretném emelni a misszió szerepét, mivel egyrészt mind motivációs, mind leszerelési tényezők között előkelő helyen szerepel. A válaszadók nagy része, mintegy 56%-a volt misszióban a pályája során, sokan többször is. A szakmai tapasztalatszerzés lehetősége, amit ráadásul anyagilag is honorálnak, pozitív lehetőség, azonban a misszióba kényszerítés leszerelési okként jelenik meg. A 150 fő alatti katonaeorvosi létszámhoz képest 8–14 orvos tartózkodik egyszerre külföldön, a 3–6 hónapos váltások miatt ennek a számnak átlagban a háromszorosát teszi ki az egy évben missziót teljesítő orvosok száma. A 25 733 fős katonai állomány esetében jelenleg évi 900 fő körül mozog (tehát éves szinten egyszerre a létszám 3,5%-a van külföldön), megmutatva a katonaeorvosi állomány többszörösen súlyos leterheltségét.¹⁹

A katonákkal szemben az orvosok könnyebben találnak maguknak munkát a civil szektorban, vagy külföldön, így nem kötöttek a katonai pályához annyira.

¹⁹ Dr. Simicskó István – Varga Mihály: XIII. Honvédelmi Minisztérium. 2016. 4. www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/13.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásom alapján az 5 év, vagy annál kevesebb szolgálati viszonyral rendelkező, fiatal, 40 év alatti, nyelveket jól beszélő, általában szakvizsgával rendelkező (sőt 38%-uknak több is van) és újabb szakvizsga megszerzését is célul tűző, jól képzett és szorgalmas katonarvosokat veszítjük el. Meg kell említeni, hogy 31%-uk a leszerelés után teljesen vagy részben továbbra is dolgozik a honvédségnél, amire érdemes a jövőben tekintettel lenni.

A kapott eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábban tárgyalt – anyagi stb. – ösztönzőkön kívül apróbb szervezési, vagy a mindennapokat érintő problémák megoldása is pozitívan jelentkezik a munkavállalóknál. Meg kell említeni, hogy a sportolás lehetősége konditerem megnyitásával biztosított lett a kórház területén, valamint újabb parkolóhelyeket is létesítettek.

Kutatásomban a megkérdezettek egyike sem bánta meg a leszerelést, és sajnos majdnem 50%-uk nem ajánlaná végzős medikusoknak a katonarvoslást, ami eléggé elgondolkodtató; szükség lenne ezen változtatni, hiszen az utánpótlás biztosítása miatt fontos, hogy ne rossz szájjal hagyják el a kollégák a Magyar Honvédség kötelékét, és ne csak negatív kritikát fogalmazzanak meg a környezetükben a katonarvosi pályával kapcsolatban.

Összességében látható, hogy a katonarvosi és egészségügyi szakszemélyzet hiánya súlyos és egyre súlyosbodik, a helyzet megfelelő lépések hiányában tovább fog romlani. A lineáris csökkenő létszám alapján megjósolható, hogy egyre nehezebb lesz a hazai és a nemzetközi missziók orvosi biztosításának ellátása.

A fejlett nyugati NATO-tagországokat ugyanúgy sújtja a katonarvosok hiánya, azonban azokban a tagállamokban, amelyekben megfelelő lépéseket tettek, sikerült menedzselni ezt a problémát. A pénzügyi ösztönzőkön kívül számos egyéb lehetőség áll rendelkezésre, úgymint a rugalmas szolgálat és munkahelyi állománytábla bevezetése, lehetőség magánpraxisban való munkavégzésre, tanulási lehetőség biztosítása, a család és a karrier közti egyensúly biztosítása, a karriermodell és szakmai fejlődés elősegítése, oktatással kapcsolatos intézkedések, toborzási lehetőségek jobb kiaknázása stb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200205.TV
- 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1300009.hm
- A tünetek: hosszú várólista, szakember- és felszerelési hiány. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/tunetek-hosszu-varolista-szakember-es-felszereshiany>
- Bakos Csaba Attila: *A magyar honvédség megítélése pályaválasztás előtt álló fiatalok körében*. Hadtudományi Szemle, 2013/6. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_1/2013_1_hm_bakos_csaba.pdf
- Beszámoló az egységes ágazati humán erőforrás-monitoringrendszer 2014. évi helyzetéről. www.enkk.hu/hmr/documents/beszamolok/HR_beszamolo_2014.pdf
- Dr. Bolgár Judit – Szekeres György: *A pályaaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályaaalkalmassági vizsgálattal*. Hadtudományi Szemle, 2015/8. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_bolgar_szekeres.pdf

- Bukodi Erzsébet – Vukovich György – Harcsai István: *A magyar társadalom a jelzőszámok tükrében*. Társadalmi riport. Budapest, Tárki, 2000. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a789.pdf>
- Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit: *Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. 2014. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b327.pdf>
- Gebauer Ferenc: *Három évtized, érdeklődési tesztek tükrében*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. http://www.mfpi.hu/data/cms53989/Harom_evtized_palyavalasztasi_tesztek_tukreben.pdf
- Gebauer Ferenc: *Pályaválasztás a középiskolában*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, 2009. http://www.mfpi.hu/data/cms54104/Palyavalasztas_a_kozepiskolaban.pdf
- Girasek Edmond: *Rezidens orvosok szakterület-választási és vidéki munkavállalási motivációi*. Semmelweis Egyetem – Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2012. http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/girasekedmond.d.pdf
- Hova lettek az orvosok? 2015. december 22. http://www.medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/hova_lettek_az_orvosok?utm_source=newsletter&utm_medium=medicalonline_orvosi_hirlevel&utm_campaign=15590
- Dr. Jasztrab Jácint Szilárd: *Katonaorvosi pályaelhagyás*. 2017. 07. 31. http://hkk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_jasztrab-jacint-szilard-a-katonaorvosi-palyaelhagyas.original.pdf
- Kispálné Horváth Mária – Vincze Szilvia: *Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők*. Új Pedagógiai Szemle, 2009/12.
- Dr. habil Kiss Zoltán László – Prof. Dr. Malomsoki József – Dr. habil Krizsbai János – Dr. Kanyó Mária: *Kiválás, 2010–2011* („Katonák Munkaerő-piaci Reintegrációjának Képzési Programja” elnevezésű projekt keretében.) Empirikus katonaszociológiai kutatás. ZMNE Egyetemi Kiadó, Budapest, 2011.
- Lannert Judit: *Pályaválasztási aspirációk*. PhD-értekezés, BKG-Szociológia, 2004. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/86/1/lannert_judit.pdf
- Lantos Gabriella: *Az orvosbárókra megy el a pénz. Mi a baj a magyar egészségüggyel? 1. rész*. http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2016/04/18/korhaz_orvos_egeszsegugy_betegseg_lantos_gabriella_elso_resz/?token=34dc327ee393a579ead5945772ceed93
- Lengyel Zsuzsanna: *A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról*. Hadtudományi Szemle, 2008/1. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_1/2008_1_tt_lengyel_zsuzsanna_69_74.pdf
- Lukács Fruzsina: *A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán II. rész*. Életpálya-tanácsadás. 1 (2), 2013.
- Magyar Orvosi Kamara Online: Orvosi látlelet 2013 – eredmények. 2013. https://www.doki.net/tarsasag/mok/dokumentumok.aspx?web_id=&archiv=1
- Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna: *Általános iskolások pályaválasztása 2014*. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest, 2014. http://gvi.hu/files/researches/127/palyaorientacio_2014_tanulmany_140724.pdf
- Molnár Péter – Csabai Márta – Csörsz Ilona: *Orvosi professzionalizáció és magatartástudomány*. Magyar Tudomány, 2003/173 (11).
- Molnár Regina – Molnár Péter: *Az orvosi pályaszocializáció*. Lege Artis Medicinae, 2002/12 (4).
- Molnár Regina – Nyári Tibor – Molnár Péter: *Az orvostanhallgatók pályán maradásra, pályaelhagyásra vonatkozó elképzelései*. Orvosi Hetilap, 2008/149 (18).
- Nagné Bereczki Szilvia: *Speciális katonai beosztások orvosi és pszichológiai alkalmasságvizsgálatának története Magyarországon*. Bolyai Szemle, 2007/9 (1).

- Nagy-Vargáné Juhász Ágnes: *A motiváció szerepe a magyar honvédségben*. Bolyai Szemle, 2010/12 (2).
- Német Tamás: *A pályaválasztás és pályaaorientáció vizsgálata egy empirikus kutatás során*. Hadtudományi Szemle, 2015/8 (1). http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_nemett.pdf
- OECD (2017): Health Workforce Migration. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI
- Pákozdi Márta – Fejes Zsolt: *A katonai egészségügyi pályaelhagyás motívumainak feltárása*. 2015. http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/e5konf/nap11/2_Fejes_Pakozdi.pptx
- Papula Lászlóné: *A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata*. PhD-értekezés, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/papula_laszlone.pdf
- Dr. Simicskó István – Varga Mihály: *XIII. Honvédelmi Minisztérium*. 2016. www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/13.pdf
- Varga Julianna: *Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon 2003–2011*. Budapesti Gazdasági Füzetek. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 2015/6.